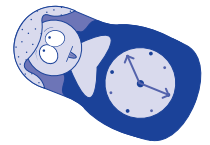

Jongleren met tijd: van alle tijden

Dea Stam en Henriëtte Neuijen

Het combineren van arbeid en zorg lijkt een nieuw thema, maar is goed beschouwd van alle tijden. De overheid stelde bijvoorbeeld al direct na de Tweede Wereldoorlog beleid op om arbeid en zorg (voor de kinderen) zo goed mogelijk te regelen. Er is toen gekozen voor het kostwinnersbeginsel. Het uitgangspunt was dat één inkomen genoeg zou moeten zijn voor het onderhouden van het hele gezin. Een van de twee partners, van nature meestal de vrouw, zou daardoor vrijgesteld zijn zich te wijden aan andere taken, zoals het huishouden en de opvoeding van de kinderen.

Die beleidskeuze van toen past niet meer bij de maatschappelijke ontwikkelingen. Veel beleid is aangepast op veranderende omstandigheden, maar er blijft ook nog veel te wensen over.

Voor Europese begrippen was het kostwinnersprincipe een unieke en 'luxe' regeling. Het was een manier om welzijn en harmonie te brengen in een samenleving die geleden had onder een economische crisis en vijf jaar oorlog. En het paste in de emancipatie van arbeiders. De regeling bracht met zich mee dat Nederlandse vrouwen massaal uit het arbeidsproces verdwenen; zij hoefden niet meer perse te werken om de eindjes aan elkaar te knopen. Het kostwinnersbeginsel is dan ook een van de belangrijkste verklaringen voor de vraag waarom Nederland in de Europese statistieken over arbeidsparticipatie van vrouwen altijd onderaan heeft gestaan. Vanaf de tweede feministische golf kwam het kostwinnersbeginsel ter discussie te staan. Dat resulteerde uiteindelijk in het opstellen van vier toekomstscenario's om werk en zorg te combineren, met name voor gezinnen met kinderen. In het eerste scenario bleef alles hetzelfde: de ene partner werkt, de andere zorgt fulltime. In het vierde scenario werken beide partners fulltime en besteden de zorg voor kinderen en huishouden uit. Daartussenin zaten de scenario's twee en drie: namelijk beide partners werken parttime en delen de zorg fifty fifty en ten slotte het

anderhalfverdienersmodel. Dit model van een fulltime baan, een parttime baan en een beetje zorg uitbesteden heeft het ruimschoots gewonnen. In 2007 had meer dan de helft van de vrouwen met minderjarige kinderen een (deeltijd)baan. Vooral het aandeel moeders met een grote deeltijd baan is gestegen. Een baan van drie dagen in de week is het meest populair; een kwart van de moeders werkt drie dagen in de week. Het aantal moeders met een fulltime baan is minder dan tien procent.

De tijden veranderen

Nederlanders blijken het druk te hebben¹. Met name alleenstaanden die werken en tweeverdieners die zorg dragen voor kinderen en/of ouders, hebben een volle agenda. Vrouwen springen er uit omdat ze meer uren zijn gaan werken, zonder dat mannen evenredig meer zijn gaan zorgen. Ouders staken in 2005 bovendien wekelijks een uur tijd meer in de verzorging van kinderen dan in 2000. Ook de tijd besteed aan vrijwilligerswerk bleef gelijk. Net als in het jaar 2000, voelt anno 2005 circa de helft van de Nederlanders tussen de 20 en 65 jaar zich gemiddeld bijna anderhalve dag per week gejaagd. Dat het combineren van arbeid en zorg al jaren hoog op de agenda staat,

heeft niet alleen te maken met de participatie van vrouwen met kinderen op de arbeidsmarkt. Er zijn meer ontwikkelingen die de noodzaak aanscherpen om tot een goede balans te kunnen komen.

- 1 Er moet meer mantelzorg verdeeld worden over minder mensen (kleinere gezinnen maakt bijvoorbeeld dat de zorg voor ouders over minder kinderen verdeeld kan worden, de indicatiestelling voor thuiszorg is aangescherpt; zie voor deze ontwikkelingen ook het artikel *Mantelzorg met flexibiliteit*).
- 2 Werknemers stellen 'kwaliteit van leven' vaker voorop: dat betekent dat het aantal werknemers dat werk als het enige of hoogste goed beschouwt afneemt. Werk is een onderdeel van hun ontplooiing als mens. Daarin hoort ook ruimte voor vriendschappen, persoonlijke ontwikkeling, maatschappelijke activiteiten en zorg. Werknemers willen meer te zeggen hebben over hun werktijden en werkuren.
- 3 Werkgevers zijn op hun beurt eerder geneigd om tegemoet te komen aan wensen die de combinatie van werken en zorgen vereenvoudigen, omdat steeds meer bedrijfstakingen kampen met een personeelstekort. Voor deze werkgevers is het belangrijk om niet alleen een aantrekkelijke werkgever te zijn voor nieuw personeel, maar ook te investeren in het behoud van het huidige personeel.
- 4 Werkgevers hebben een intrinsieke motivatie om flexibiliteit in werktijden ter discussie te stellen. De 24-uurs economie dwingt bedrijven tot een flexibele opstelling en dat betekent dat werknemers ook flexibeler inzetbaar moeten kunnen zijn (kwalitatief en kwantitatief).

Afstemming

De samenleving verandert maar de instellingen in dezelfde samenleving veranderen niet in hetzelfde tempo mee. Kantoortijd is toch voor de meeste werknemers nog van 9.00 tot 17.00 uur. Vooral in grotere steden hebben supermarkten ruimere openingstijden gekregen en zijn sommige voorzieningen een of meer avonden per week open. Maar voor heel veel voorzieningen geldt dat de openingstijden niet aansluiten op werktijden: scholen en kinderopvang, de polikliniek in het ziekenhuis, huisarts, winkels en gemeentelijke loketten. Ondervraagd in een flitspeiling van RTL en TNS NIPO² zouden graag willen dat dienstverlenende bedrijven en instellingen ook buiten kantoor-tijden open zijn (73%), dat de afdeling Burgerzaken van de gemeente 's avonds of in het weekeinde open is (75%) en dat geldt ook voor het 's avonds of in het weekend naar de tandarts kunnen (70%), naar het postkantoor gaan (65%) en bij de bank terechtkunnen (59%). Er wordt wel iets, maar nog te weinig, gedaan met mogelijkheden om werktijden beter te combineren met privé-wensen, persoonlijke ontplooiing, of zorgtaken van burgers. Tijd is voor een groeiende groep een nieuw schaarste-artikel geworden. Alle aanleiding dus om het onderwerp 'tijd' hoog op de agenda te plaatsen.

Mannen in de hoofdrol

De overheid heeft er baat bij als de arbeidsparticipatie stijgt, bijvoorbeeld doordat mensen langer doorwerken of meer uren werken. Het emancipatiebeleid richt zich dan ook al jaren op het stimuleren van de arbeidsparticipatie van vrouwen die niet of weinig uren betaald werken. Het beleid bevat twee pijlers: maatregelen om de combinatie zorgen en werken beter mogelijk te maken en pogingen om de hardnekkige beeldvorming te wijzigen. De traditionele taakopvatting (mannen zorgen grotendeels voor het inkomen en vrouwen grotendeels voor de kinderen) is immers belemmerend voor de arbeidsparticipatie. Het weerhoudt vrouwen om te werken en het weerhoudt mannen om gebruik te maken van verlofregelingen. De laatste overheidscampagne *Mannen in de hoofdrol* sprak mannen rechtstreeks aan op hun geringe aandeel in huishouden en zorg. Als mannen thuis nu maar meer gaan doen, wordt het voor vrouwen vanzelf makkelijker om zorg en arbeid te combineren. Vrouwen zullen dan minder moe en vrolijker zijn en daar profiteren mannen uiteindelijk ook weer van, zo was -in een notendop- de

achterliggende gedachte. Door middel van radio- en tv-spotjes, freecards in horecagelegenheden, bijlagen in mannenbladen, talkshows, een conferentie en een website (www.wiedoetwat.nl), probeerde het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid mannen deze boodschap over te dragen.

De campagne liep tot eind 2004, maar inmiddels is men teruggekomen op het inzetten van campagnes: het kost een hoop geld en het effect is moeilijk meetbaar, waardoor er politiek nauwelijks draagvlak meer voor is. De wens om mannen te betrekken in het emancipatiebeleid is nog wel levend: de Tweede Kamer heeft er bij de behandeling van de Emancipatienota *Meer kansen voor vrouwen* op aangedrongen om mannen en emancipatie als speerpunt aan te merken.

Dagindeling

Om arbeid en zorg te kunnen combineren heeft de overheid ook vijf jaar lang beleid gevoerd via de Stimuleringsmaatregel Dagindeling. Dagindeling stuurt aan op een samenleving waarin er voldoende ondersteunende voorzieningen zijn: waarin werktijden flexibeler worden en werkgevers in hun personeelsbeleid

vanzelfsprekend rekening houden met de werk/prive situatie van mensen; waarin openingstijden van school en opvang beter aansluiten en allerlei publieke en private diensten van 7 tot 7 beschikbaar zijn. Met Europese subsidie zijn van 2002 tot en met 2007 177 experimenten uitgevoerd. Een evaluatie wijst uit dat tweederde daarvan succesvol is geweest³. Wat moet iemand zich nou voorstellen bij deze experimenten? Een heel concreet voorbeeld is het Moedercontract, dat door het Universitair Medisch Centrum in Utrecht is ingevoerd. Om het personeelstekort op te lossen (operatiekamers stonden leeg bij gebrek aan verpleegkundigen) voerde personeelszaken een arbeidscontract in met aangepaste werktijden: alleen onder schooltijd, op woensdag en tijdens schoolvakanties vrij. Er bleek veel belangstelling te zijn onder herintreedsters en er konden twee extra teams voor de operatiekamers worden samengesteld. Ook andere zorginstellingen zien de winst die te behalen is door slimmer te roosteren. Alleen de naam. 'Schooltijdcontract' om maar iets te noemen, was neutraler geweest en aantrekkelijker voor vaderende verpleegkundigen. Een ander voorbeeld: in bijvoorbeeld Frankrijk en Engeland is het gebruikelijk dat kinderen een warme maaltijd krijgen op school, terwijl in Nederland overblijven tussen de middag maar amper geregeld is. Kinderopvangorganisatie UK biedt nu warme maaltijden aan peuters op haar kinderdagverblijven in Amsterdam en Almere. Voor ouders is het met kinderen in de peuterleeftijd een race tegen de klok om op tijd de kinderen aan tafel te hebben. De kinderen zijn moe en hangerig en willen vaak niet meer eten. Ouders blijken er heel blij mee. Niet alleen eet hun kind beter, ze proeven nu ook meer smaken. Als het kind 's avonds een keer slecht eet maken ouders zich daar ook minder bezorgd om; het kind heeft al een goede maaltijd gehad. Voor medewerkers van de Woonzorgcentra Westerkwartier is een service-

balie opgezet. Medewerkers kunnen in hun directe werkomgeving terecht voor verschillende diensten. De praktijk wijst uit welke diensten het beste aansluiten bij de behoeften van medewerkers. Van de maaltijden-service wordt verreweg het meeste gebruik gemaakt. Ook de bloemenservice is populair. De stomerij en het biologische groentenpakket zijn minder in trek. Het leuke van de servicebalie is dat de dienst niet alleen handig is voor werkende ouders, maar voor iedereen: ook voor alleenstaanden en tweeverdieners zonder kinderen. Westerkwartier biedt daarnaast medewerkers de mogelijkheid om aan een training werk en privé deel te nemen, waarin zij stilstaan bij de combinatie van werkdruk, roostering, afstemming werk en privé, lifestyle, persoonlijke keuzes en het hanteren van grenzen. Koplopergemeente Deventer heeft een Tijdenbureau om de werk- en openingstijden van winkels, scholen, musea en andere publieke voorzieningen beter af te stemmen. Alle tijden staan op de website, zodat je vanuit huis kunt zien welke voorziening wanneer open is. Interessant is dat het Tijdenbureau ook Dagarrangementen stimuleert, om een bijdrage te leveren aan de onthaasting van kinderen en ouders. Dagarrangementen staat voor een integrale oplossing voor voor-schoolse opvang, onderwijs, doorlopende opvang tussen de middag en culturele, sport- en educatieve activiteiten na leestijd, huiswerkbegeleiding of een huiskamer in de wijk. De tijden worden op elkaar afgestemd, zo mogelijk vanuit één locatie aangeboden en inclusief vervoer naar activiteiten.

Voetnoot

- 1 Breedveld, K. e.a., *De tijd als spiegel - Hoe Nederlanders hun tijd besteden*. Den Haag (Sociaal Cultureel Planbureau) 2006.
- 2 Flitspeiling RTL onder personen van 18 jaar en ouder over de 24-uurseconomie, augustus 2006, TNS NIPO.
- 3 Policy Productions, *Naar flexibele tijden tussen 7 en 7 : resultaten en aanbevelingen uit het project Dagindeling ESF-3 om de combinatie van arbeid en zorg makkelijker te maken*. Den Haag, 2007.
- 4 Sebastiaan Kort, Tekenen voor de bibliobus. In *NRC*, 2-5-2008.

Aanknopingspunt in provinciaal beleid

Het beleid van de provincie Gelderland op het gebied van gemeenschapsvoorzieningen, zoals Dorpshuizen en Kulturhusen, leent zich er goed voor om via deze voorzieningen het combineren van arbeid en zorg te vergemakkelijken. Er is een dubbelslag te maken om én het voorzieningenniveau op peil te houden én rekening te houden met dagindeling, door het versterken van gezamenlijk programmeren. In de praktijk kan dit inhouden dat participanten elkaars diensten op elkaar aansluiten, of zelfs overnemen: het gemeenteloket verzorgt de hele week door aangiftes voor de politiepost die maar een dag geopend is. De VVV neemt de bibliotheekboeken in op momenten dat deze gesloten is en omgekeerd levert de bibliotheek weer andere diensten. In de komende beleidsperiode wil de provincie nog eens tien Kulturhusen realiseren. Door tevens in te zetten op gemeenschappelijk programmeren biedt dit nieuwe kansen om diensten op het terrein van arbeid en zorg te koppelen.

Wensen versus praktijk

Er zijn interessante en succesvolle experimenten uitgevoerd, maar de vraag blijft altijd hoe het gedachtegoed aan draagvlak wint. Blijft het bij deze ene organisatie die iets voor elkaar gekregen heeft, of komt er ook daadwerkelijk navolging door anderen zodat een sneeuwbal effect ontstaat? Wie is bereid om te betalen, zonder de steun van een subsidie? En sommige voorzieningen houden juist weer op. De innovatieve 'Bengelbus' bijvoorbeeld, een vorm van mobiele naschoolse opvang in Drenthe, is na een jaar weer gestopt wegens een gebrek aan kinderen die er gebruik van maakten. Hebben mensen de neiging om in een behoeftenpeiling andere wensen kenbaar te maken dan ze daadwerkelijk gaan gebruiken? Of zouden mensen de voorziening gebruiken ware het niet dat ze al lang een oplossing hebben

gevonden toen er nog geen alternatief was? Betaalbaarheid is so wie so een punt dat op gespannen voet staat met niet-commerciële voorzieningen en diensten. Een berichtje in de krant⁴: in Noord- en Zuid-Holland houdt de Bibliobus ermee op. De provincies willen er niet langer voor betalen. Een meisje dat gebruik maakt van de Bibliobus maakt het niet zoveel uit: “Dan fiets ik wel met mijn moeder naar de bibliotheek van Weesp voor boeken.” Zou haar moeder er net zo

over denken? En pakt ze inderdaad de fiets, of is de auto toch gemakkelijker? Dagindeling -het afstemmen van tijden en combineren van voorzieningen- heeft met veel meer te maken dan het vereenvoudigen van de combinatie arbeid en zorg en het behalen van tijdswinst. Er is ook winst te behalen op het gebied van leefbaarheid (bijvoorbeeld het voorzieningenniveau op het platteland), op het gebied van mobiliteit (minder kilometers maken) en dus ook op

het gebied van milieu (minder auto-kilometers is minder CO₂-uitstoot). Dagindeling is een schoolvoorbeeld voor de mogelijkheden van integraal beleid. Om alle handschoenen tegelijkertijd op te pakken, heb je een compleet softbalteam nodig! En wie durft te coachen? ■

Dea Stam en Henriëtte Neuijen zijn beiden werkzaam bij Enzovoort